

HANS FINK

Praksis, praktisk filosofi, praksisfilosofi og pragmatisme

- bidrag til begrebsafklaring

På mange universiteter deler man filosofien op i teoretisk og praktisk filosofi med logik, erkendelsesteori og metafysik som teoretiske discipliner og etik og politisk filosofi som praktiske. Selv har jeg i hele min tid på Aarhus Universitet forsøgt at modvirke denne opdeling. Det skyldes ikke mindst en tidlig indflydelse fra John Deweys filosofiske pragmatisme, der ser al teori, og også al filosofi, som led i en praksis, hvor indsnævret og skolastisk denne praksis end er, ligesom al praksis ses som praktiseret teori, hvor rudimentær og implicit denne teori end er. At vide noget er at kunne handle, og at kunne handle er at vide noget. "Knowing that" er altid en form for "knowing how", og "knowing how" er altid en form for "knowing that". Disse to kan skelnes, men aldrig adskilles, og de bør ikke spilles ud mod hinanden, som om de kunne stå alene hver for sig, eller den ene danne grundlag for den anden. Der er ikke noget så praktisk som en god teori, og det er kun i praksis, at en teori kan være god. Ud fra denne opfattelse må man også være skeptisk overfor den almindelige opdeling af etikken i metaetik, normativ etik og anvendt eller praktisk etik, dels fordi den øger forvirringen ved at installere en forskel mellem tre former for praktisk filosofi, hvoraf de to er teoretiske og den tredje åbenbart en særligt praktisk udgave af praktisk filosofi, dels fordi den lægger op til den naive tanke, at praktisk etik kunne bestå i blot at anvende en eller anden færdigudviklet normativ etik på et givet område, og sådan forholder det sig aldrig.

Hvad alt dette angår, er filosofisk pragmatisme på linje med såkaldt praksisfilosofi og praksisteori, det vil sige filosofi og samfundsvidenskabelig teori udviklet i meget nær tilknytning til eller som integrerede led i udviklingen af bestemte praktiske fag i den samfundsmæssige arbejdsdeling som f.eks. sundhedsfag, pædagogik, socialt arbejde eller virksomhedsledelse. Uffe Juul Jensens mangeårige arbejde med medicinens filosofi er et klart eksempel. I disse bestræbelser understreges netop det element af teori, der altid allerede er i enhver faglig praksis, og det understreges, at

hverken filosofien eller andre former for teori eller videnskab har forud givne resultater, som uden videre lader sig anvende på faglig praksis anskuet som et blot eksternt materiale, men at det netop er i samspil, at såvel faglig praksis som filosofi, teori og videnskab kvalificeres gennem en refleksion over praktiske udfordringer og erfaringer. Pragmatismen og praksisfilosofien er enige om, at filosofifaget har godt af at vedkende sig sin egen karakter af praksis og af at åbne denne praksis mod andre former for praksis; hvis faget lukker sig om sig selv, risikerer dets praksis at gå i tomgang, og dets teori at gå i selvsving.

Pragmatismen er også på linje med meget af det, der foregår under betegnelsen filosofisk praksis, det vil sige filosofers forsøg på at etablere sig som privat praktiserende filosoffer uden for de offentlige uddannelsesinstitutioner. I Tyskland har denne bevægelse vokset sig særlig stærk, men også herhjemme er den i vækst med et eget Dansk Selskab for Filosofisk Praksis. Med Sokrates som det oplagte forbillede er filosofen her indstillet på at indgå i afklarende og vejledende drøftelser af eksistentielle og moralske spørgsmål, som mennesker kan sidde fast i uden at føle behov for at gå til præst eller terapeut. Ordet 'praksis' signalerer en markeret distance til akademisk fagfilosofi, som imidlertid godt kunne få en værdifuld feedback fra erfaringerne i denne form for praksis.

For en principfast filosofisk pragmatisme er det dog udviklingen af filosofifagets traditionelle kerneområder i en nysgerrigt "verdensåben" retning og i vekselvirkning med mange forskellige fag og praksisfelter, der er overskriften, måske fordi betegnelser som praksisfilosofi og filosofisk praksis bag om ryggen på sig selv risikerer at cementere den modstilling mellem teori og praksis i filosofien, som de selv er ude på at modvirke. Det er netop, hvor filosofien er mest teoretisk og akademisk, at dens karakter af praksis skal bevidstgøres og transformeres. Hvis der er noget galt med fagfilosofien, er det aldrig, at den er for teoretisk, men at den er dårlig teori, og at den praktiseres på en måde, der afgrænser den fra anden teori og praksis og dermed i grunden også fra den filosofiske tradition for åben, refleksiv og udogmatisk tænkning om, hvordan tingene hænger sammen.

Betegnelser som pragmatisme, praktisk filosofi, praksisfilosofi og filosofisk praksis forudsætter tydeligvis ret forskellige forestillinger om, hvad der skal forstås ved praksis. Praksisbegræbet er således et kompliceret begreb, som det under alle omstændigheder må være netop en filosofisk opgave at bidrage til at afklare. I det følgende skal jeg fremhæve nogle træk ved praksisbegræbets idéhistorie for nærmere at belyse denne begrebslige

kompleksitet og for bedre at kunne udvikle nogle ganske pragmatiske moral-er vedrørende fagfilosofers forståelse af deres egen teori og praksis i forhold til andres teori og praksis.

Praksisbegrebet

Vores ord 'praksis', 'praktisk' og 'praktisere' kommer ligesom de tilsvarende ord i andre europæiske sprog fra græsk PRAXIS – gennemførelse, handlen, forretning, foretagende, virksomhed. PRAXIS – og også PRAGMA, gerning, det gjorde – er substantiver afledt af verbet PRASSO (eller PRATTO), der hos Homer betegner det at gå en vej til ende, at trænge igennem til noget, og som senere fik en udvidet betydning af at gennemføre, udføre, bevirke, besørge. Disse græske ord er udviklet fra den indoeuropæiske rod *PERA, der betød sådan noget som udover, videre, længere, hinsides. Praksis har grundlæggende noget at gøre med at bevæge sig videre frem gennem noget mod et mål, som det kræver en vedholdende indsats at nå.

Hos Platon er PRAXIS ikke filosofisk tematiseret. I sine breve bruger han som sluthilsen den faste formel: EU PRATTEIN – Gid at du må gøre det godt, og at det må gå dig godt. Han skelner dog f.eks. i *Statsmanden* som det selvfølgeligste mellem to slags viden, teoretisk og praktisk, hvor den første er rent intellektuel skuen af det principielle i en sag, og den sidste er materiel, håndværksmæssig virksomhed. THEORIA er beslægtet med THEOS, gud, og den viden, som den skriftkloge og arbejdsfri lærde har, bliver således associeret med det guddommelige og modstillet håndværkerens viden, som er uhjælpeligt bundet til det jordiske, materielle og slavemæssige. Her er tale om en hierarkisering, som stadigt har magt over sindene.

Aristoteles er den store praksisteoretiker. Han bruger begrebet særdeles bredt samtidigt med, at han også bruger det indsnævret, og det endda på flere forskellige måder. Det er således karakteristisk, at Aristoteles kan bruge praksisbegrebet som overbegreb i forhold til en opdeling, hvor han også bruger det til at markere særligt den ene side i modsætningen frem for den anden. Med hjælp fra *Historische Wörterbuch der Philosophie* kan man stille det systematisk op som følger: Aristoteles kan bruge begrebet om al bevægelse, forandring og tilblivelse i det hele taget, alle tilfælde af at noget når eller nærmer sig sit mål. På det højeste abstraktionsplan kan han så skelne mellem jordisk og himmelsk praksis, hvor den himmelske prak-

sis nærmer sig grænsetilfældet EIDOS, den rene form, ENERGEIA, den rene aktualitet, den gnidningsfrie virke-lighed, den guddommelige ubevægede bevæger, eller det mål alt stræber efter at nå frem mod. Den himmelske, selvtlitrækkelige praksis er klart overordnet den jordiske, men netop derfor er den jordiske praksis en mere spændingsfyldt og undersøgelseskrævende stræben frem mod et mål. Aristoteles skelner på det jordiske plan mellem de døde tings og elementernes praksis eller bevægelsesmåder på den ene side og de levende væseners praksis på den anden. Her er igen tale om en klar hierarkisering, hvor de levende væseners praksis er nærmere den himmelske, mens især elementet jord nærmer sig grænsetilfældet HYLE, det rene stof, den stumpe, uigennemtrængelige materialitet, eller DYNAMIS, den ganske ubestemte potentialitet.

Hvad de levende væseners praksis angår, skelner Aristoteles mellem på den ene side den praksis, bevægelsesmåde eller funktion som er karakteristisk for planter og dyr (forplantning, vækst, driftsliv), og som mennesket også har del i, og på den anden side den rationelle praksis, som er den sandt menneskelige praksis, som forbinder mennesket særligt med det guddommelige. Begge dele er praksis, men i mange sammenhænge er det den rationelle praksis, der særligt regnes for praksis.

Rationel praksis kan igen deles op i udadrettet, forandrende praksis og skuende, reflektiv, teoretisk praksis. For Aristoteles er THEORIA også en form for aktivitet frem mod et mål, den er på en måde menneskelig PRAXIS i eminent forstand; men selvom den teoretiske praksis således er den udadrettede, forandrende praksis overlegen som praksis, er det alligevel en ganske bestemt side af den forandrende praksis, der i mange sammenhænge fremstår som det, Aristoteles særligt tematiserer som PRAXIS. Han deler den udadrettede, forandrende praksis op i på den ene side teknisk kunnen, POIESIS, der sigter på en håndværkers fremstilling af produkter ved hjælp af redskaber, men også en læges, en skibsførers og en hærførers funktion og virksomhed, og på den anden side PRAXIS forstået som sædelig, social og politisk handling, der ikke sigter på at fremstille et produkt, men på at udføre en handling i prægnant forstand, en dåd eller en gerning. PRAXIS er ædlere og mere passende for en fri mand end POIESIS, også selvom PRAXIS ikke har helt samme renhed og uafhængighed af det materielle og jordiske som den teoretiske PRAXIS, det kontemplative liv, BIOS THEORETIKOS, som er det højeste et menneske kan stræbe efter at nå.

Traditionelt er dette blevet fremstillet som en tredeling mellem POIE-

SIS, PRAXIS og THEORIA, hvor det ofte glemmes at både POIESIS og THEORIA for Aristoteles også kan ses som former for PRAXIS i en bredere forstand. Den udøvelse af gerninger i venskab og politik, som for ham i særlig grad fremstår som menneskets karakteristiske PRAXIS, kræver den intellektuelle dyd PHRONESIS, praktisk fornuft, og også de dertil knyttede karakterdyder som f.eks. ANDREIA, mod, SOPHROSYNE, besindighed, MEGALOPSYCHIA, storsind, og DIKAIOSYNE, retfærdighed. POIESIS på sin side kræver særligt den intellektuelle dyd TECHNE, håndværksmæssig, kunstnerisk og ledelsesmæssig snilde, og THEORIA kræver den intellektuelle dyd EPISTEME, viden(skab), som dog ved at have det materielle til genstand adskiller sig fra de endnu højere intellektuelle dyder, NOUS, intuitiv viden, og SOPHIA, den højeste og reneste visdom, som i sin selvberørende virksomhed nærmer sig guddommelig PRAXIS.

Den kantiansk-aristoteliske praksisforståelse

Det er denne dobbelte afgrænsning af PRAXIS i forhold til den mere jordbundne POIESIS og den mere guddommelige THEORIA, der – sammen med at netop PHRONESIS (og hverken TECHNE eller EPISTEME) bliver oversat til praktisk fornuft – ligger bag den traditionelle forståelse af, at netop etik og politisk filosofi (og altså hverken teknologifilosofi, kunstfilosofi, erkendelsesteori eller videnskabsteori) bliver forstået som praktisk filosofi. Den således dobbelt indsnævrede forståelse af praksis fastholdes ofte i filosofifaget ikke mindst, fordi den også danner udgangspunkt for Kants særlige forståelse af praksis, praktisk fornuft og praktisk filosofi. For Kant som for Aristoteles er det afgørende, at menneskers handlingsliv ikke reduceres til den blot instrumentelle beherskelse af omverden styret af de behov, vi har fælles med dyrene, heller ikke når denne tekniske beherskelse understøttes af teoretisk og videnskabelig indsigt, således som det netop er karakteristisk i den moderne, tætte alliance mellem TECHNE og EPISTEME, teknik og videnskab, som stort set lå uden for Aristoteles' horisont.

For Kant er praksisbegrebet særligt forbundet med begrebet om en fri vilje som det direkte udtryk for en praktisk fornuft, der er ren i den forstand at den er rensat for alt empirisk indhold. Kun mennesker har praksis. Kant skelner mellem en teknisk praktisk og en moralsk praktisk brug af fornuften og den frie vilje. Fornuften og friheden bruges teknisk praktisk,

når de relateres til naturens empiriske kausalitet og bruges til at sikre tilfredsstillelsen af tilbøjeligheder. De bruges moralsk praktisk, når de alene er bestemt af fornuftens egen lov og udtryk for frihedens egen kausalitet uafhængigt af naturkausaliteten og tilbøjelighederne. Den tekniske praksis kan i høj grad basere sig **på og forstås i forlængelse af den teoretiske fornufts indsigt i naturens lovmæssigheder**. Det moralsk praktiske er derimod det spontane udtryk for den rene, praktiske fornufts selvbestemmelse og selvlovgivning, som netop ikke forudsætter en brug af den teoretiske fornuft, men endda har primat frem for den. Det er det moralsk praktiske, der er det eminent praktiske, fordi det er udtryk for den rene, praktiske fornuft, og det er derfor moralfilosofien, der er kernen i praktisk filosofi. Den aristoteliske tredeling mellem POIESIS, PRAXIS og THEORIA er her helt tydelig.

Dette skema videreføres i store dele af den kantianske tradition. Prægnant af Hannah Arendt i hendes forståelse af handling i modsætning til fremstilling, men også i Gadammers hermeneutik og i Habermas' forståelse af den kommunikative handling som selvstændig i forhold til både teknik og videnskab. Under alle omstændigheder forudsætter skellet mellem praktisk og teoretisk filosofi, at den praktiske fornuft ses som en selvstændig fornuftsform, der er autonom i forhold til den teknisk-videnskabelige fornuft. Når der insisteres på dette kantiansk-aristoteliske skel er det ikke mindst for at modvirke den ensrettende opfattelse af, at al menneskelig virksomhed er blot instrumentel og strategisk, en opfattelse som har bredt sig mere og mere i form af utilitarisme, positivisme, behaviorisme og materialisme. Det er imidlertid netop dette skel, der ifølge al pragmatisme og praksisfilosofi hverken kan eller bør drages principielt og skarpt.

Den hegeliansk-aristoteliske praksisforståelse

Denne opfattelse går tilbage i hvert fald til Hegel. For så vidt som han også viderefører en Aristotelisk tradition, er det ved at knytte an til praksis forstået som enhver organismes forhold til sin omverden og menneskelig praksis forstået som realisering af et overordnet mål, som han opfatter som den trinvis virkeliggørelse af en stadigt mere omfattende fornuftighed og frihed, ikke adskilt fra men i et historisk skiftende samspil med det materielle og empiriske. Begrebet praksis bruges **således ikke indsnævrende**, men overgribende og især til at ophæve stivnede begrebslige modsætninger mellem indre og ydre, subjekt og objekt, sjæl og legeme, følel-

ser og fornuft, teori og praksis. Det er ud fra et mere omfattende begreb om sædelighed, at Hegel i sin *Retsfilosofi* kritiserer Kants opfattelse af den abstrakte moralitet som kernen i praksis og praktisk filosofi. Sædelighed er her forstået som menneskelig praksis, der indbefatter den seksuelle forplantning institutionaliseret i familien, den videre driftstilfredsstillelse og det produktive arbejde institutionaliseret i det borgerlige samfund, alt sammen underordnet en statslig og politisk styrende praksis, som har sin plads i den verdenshistoriske udvikling, og hvor forståelsen af det hele er organiseret i den filosofiske videnskab. Her er al POIESIS og THEORIA eksempler på PRAXIS og ikke på dennes modsætninger, navnlig bliver POIESIS nærmest set som den helt centrale form for PRAXIS. Hvor den kantiansk-aristoteliske tradition bruger praksisbegrebet til at sætte skel, bruger den hegeliensk-aristoteliske tradition praksisbegrebet til at ophæve netop disse skel. Og det interessante er, at de begge kan påberåbe sig Aristoteles.

Hvad bredden i praksisforståelsen angår, er der ikke nogen afgørende forskel på Hegel og Marx. Det hedder i den 8. tese om Feuerbach: "Samfundslivet er i sit væsen praktisk. Alle mysterier, der forleder teorien til mysticisme, finder deres rationelle løsning i den menneskelige praksis og i forståelsen af denne praksis" (Marx 1973: 403). Den praksis der her er tale om indbefatter klart POIESIS og er ikke modstillet THEORIA som sådan, men kun bestemte former for teori, der implicit eller eksplicit hævder at kunne forstå genstande eller mennesker i abstraktion fra deres indbyrdes samspil. Det hedder således i den 2. tese:

Spørgsmålet om der kan tilkomme den menneskelige tænkning objektiv sandhed, er ikke et spørgsmål om teori, men et praktisk spørgsmål. I praksis må mennesket bevise sin tæknings sandhed, dvs. dens virkelighed og magt, dens dennesidighed. Striden om virkeligheden eller ikke-virkeligheden af en tænkning, der isolerer sig fra praksis er et rent skolastisk spørgsmål (Marx 1973: 401).

Al menneskelig tænkning og teori er uundgåeligt integreret i praksis, men den teori, der isolerer sig i en blot skolastisk praksis bliver ude af stand til at afgøre sin egen tæknings objektive sandhed og bliver derfor dårlig tænkning med en ideologisk funktion. Kritikken i Feuerbachtelserne retter sig først og fremmest mod de materialister og empirister, der overser det aktivt forandrende og subjektive element i virkeligheden, som Hegel på sin side netop har sans for, om end i en idealistisk udgave. Det er ikke

generelt teorifjendtligt eller filosofifjendtligt, når Marx i 11. tese påpeger: ”Filosofferne har kun fortolket verden forskelligt, men hvad det kommer an på er at forandre den” (Marx 1973: 401). At forandre verden fornuftigt kræver nye og bedre former for praksisorienteret teori og teoriorienteret praksis, og en filosofi, der ikke vil stå ved sin egen karakter af praksis, og som isolerer sig fra andre former for teori og praksis, bidrager ikke hertil.

I den marxistiske tradition har praksisbegrebet været et omstridt nøglebegreb, der har spillet en vigtig rolle i de skiftende fløjkrige. Praksisbegrebet er her ofte fremført som et kritisk begreb til at modvirke tendenser til determinisme og dogmatisme. Både trotskister, frankfurterskolens kritiske teori og den jugoslaviske praxis-skole brugte begrebet således overfor hvad man anså for stivnede udgaver af marxismen. Den dybere vanskelighed ved således at spille praksis ud mod en stift praktiseret teori er, at praksis forstået som det levende, bevægelige og helt konkrete, netop ikke kan fastholdes teoretisk uden at forvanskes, men heller ikke bare kan leves ukritisk og uden teoretisk begrundede holdepunkter, som imidlertid igen risikerer at stivne.

Om praksisfilosofi

Hvor forestillingen om en modstilling af teoretisk og praktisk filosofi ligger i forlængelse af den kantiansk-aristotelisk tradition, kan al praksisfilosofi ses i forlængelse af denne hegeliensk-aristoteliske tradition, men med en afgørende drejning, der flytter perspektivet fra praksis i al almindelighed til enkelte, nærmere bestemte praksisser eller praksisformer.

Et sted hvor denne drejning tematiseres teoretisk er hos Alasdair MacIntyre først og fremmest i *After Virtue* (MacIntyre 1981), hvor han redegør for, hvad en praksis overhovedet er, men også i hans diskussion af Marx' feuerbachteser i artiklen ”The Theses on Feuerbach: A Road Not Taken” (MacIntyre 1993). Her ser han tesaerne som et tilløb til en filosofisk forståelse af praksis, som imidlertid ikke bliver ført igennem, fordi Marx holder sig på et abstrakt plan og ikke går videre til nærmere at udfolde, hvorledes det at indgå i en bestemt praksis ikke blot er at gøre noget for at opnå et mål, der er umiddelbart bestemt af den enkeltes behov og drifter, men er at indordne sin stræben under et mål, som er socialt givet på forhånd, og som ikke kan realiseres uden, at den enkelte samtidig ændrer sig selv for derved at blive mere og mere kompetent til den pågældende praksis. Eksempler på praksisser er her skakspil, orkesterspil,

fiskeri, vævning. Praksis er noget der skal læres, og hvor der er fælles standarder for god og dårlig udførelse. En praksis er i øvrigt karakteriseret ved at udvikle sig i og med, at deltagerne i den søger at forbedre deres præstationer. Det afgørende i sammenhængen her er imidlertid, at der ikke kan være tale om skarpe skel mellem POIESIS, PRAXIS og THEORIA; alle er de forbundet med hinanden og underordnet bestræbelsen mod at nå det, der er målet for den bestemte praksis, man er involveret i.

Fokus på enkeltpraksisser finder man også i Michel Foucaults forståelse af diskursiv praksis som herredømmeformer på et givet område (psykiatrien, fængselsvæsenet, seksualiteten), og i den teori om praksis på bestemte felter, som er udviklet ikke mindst af Pierre Bourdieu i et opgør med strukturalisme og positivisme. Hos begge er der tale om en høj grad af integration mellem filosofi og en bredt forstået antropologisk socialvidenskab. Studiet af specifikke faglige praksisser kan have karakter af noget, der ligner et feltstudium i de andres praksisser, ofte med en dimension af aktionsforskning, hvor teoretikeren ikke bare udvikler former for deltagerobservation, men engagerer sig aktivt i en videreudvikling eller kvalificering af den faglige praksis, gerne på en måde, der rækker ud over dens traditionelle, snævert faglige måde at blive bedrevet på. Der er sådan set ikke plads til nogen selvstændig praksisfilosofi indenfor praksisteorien, som interessant nok mest er udviklet i forbindelse med nyligt akademiserede professionsuddannelser, som særligt har brug for en teoretisk forståelse af en traditionelt teorisvag praksis. Der er praksis og teori, men ikke meget praksisteori, knyttet til traditionelle fag som arkitekt, ingeniør, jurist, kunstner og kunsthåndværker.

Om pragmatisme

Pragmatismen ligger også i den hegeliansk-aristoteliske tradition. C.S. Peirce er den, der først bruger betegnelsen om sin egen position, men han blev så bekymret over andres brug af den, at han opfandt alternativet ”pragmatiscisme” – et navn så grimt, at han håbede at kunne have det for sig selv. Også John Dewey var skeptisk ved den måde begrebet pragmatisme blev forbundet med en principløs nyttetænkning og generaliseret profitmaximering. Han forsøgte sig med andre betegnelser som eksperimentalisme og instrumentalisme, men med tiden er navnet pragmatisme alligevel blevet hængende ved filosofi, der viderefører tankemønstre hos Peirce og Dewey, der sammen med William James regnes for de klassi-

ske amerikanske pragmatister. Det gælder f.eks. så forskellige tænkere som Quine, Davidson, Putnam, Rorty og Brandom, der alle kan siges at bruge en praksisforståelse til at komme ud over en eller flere af de traditionelle filosofiske dualismer som materialisme/idealisme, empirisme/rationalisme, analytisk/syntetisk, kendsgerning/værdi. Anti-dualisme og naturalisme er pragmatismens kendetegn.

I første halvdel af det tyvende århundrede var pragmatisme næsten udelukkende et nordamerikansk fænomen, men efter anden verdenskrig blev "the linguistic turn" i europæisk filosofi, der var forbundet med udviklinger i logikken efter Frege, fulgt op af "the pragmatic turn" f. eks. hos J. L. Austin og den sene Wittgenstein. Hvor man under den sproglige vending indså, at ord først har deres mening i sætningssammenhæng, indså man under den pragmatisk vending, at sætninger først har deres mening i praksissammenhæng, i talehandlinger, sprogspil eller livsformer. Når der her tales om en pragmatisk vending, sker det også i tilknytning til den skellen mellem semantik, syntaks og pragmatik i sprogvidenskab, der går tilbage til Charles Morris, og således set er det store dele af filosofien der kan siges at have deltaget i en pragmatisk vending i en ret bred forståelse af termen. Et andet eksempel på en sådan praksisforståelse kan man finde i Praxeologien hos den norske filosof Jakob Meløe.

Pragmatisk morale

Problemet for en moderne pragmatisme er for mig at se dels ubestemtheden i dens generelle anti-dualisme dels uklarheden i om dens naturalisme virkelig er inklusiv i forhold til det mere menneskelige i naturen, således at den kan afvise en ellers højst relevant kantiansk-aristotelisk kritik for reduktionisme. Ikke desto mindre mener jeg, at dens åbne filosofiforståelse har meget for sig. Med den undgår man at modstille en systematisk og en historisk tilgang til filosofien, men ser den systematiske bestræbelse også i den ældste filosofi og den historiske bundethed også i den nyeste systematik. Man undgår at modstille analytisk og kontinental filosofi, men interesserer sig for at lære af forskellene i tilgang uden den chauvinisme og arrogance, som kan findes på begge sider. Man undgår at modstille teoretisk og praktisk filosofi, men kan betone kontinuiteterne mellem det teknisk-naturvidenskabelige og det moralsk-kommunikative. Man undgår også at modstille "ren" og "anvendt" filosofi, men giver plads til alle former for praksisfilosofi, der fastholder en filosofifaglig kerne i praksisfilo-

sofien. En filosofi, der ikke har noget at sige i forhold til andre teoretiske og praktiske fag eller i forhold til diskussioner i offentligheden kan være ligegyldig, og derfor må fagfilosofien undgå at lukke sig om sig selv. Der er imidlertid mange fag at gå i dialog med og mangfoldige emner at diskutere, og dialogen og diskussionen bliver kun interessant, hvis deltagerne har deres eget at komme med. Filosofiens særkende er dens begrebsbevidsthed og universelle ambition, og den må være sin egen praksis bekendt. Elfenbenstårne og siloer er der ingen, der taler for, men blandt de mange rum filosoffer gerne skulle kunne bevæge sig imellem, må der også – med Virginia Woolfs ord – være ”a room of one’s own”. Filosofien skal ikke gå restløst op i praksisfilosofi og servicevirksomhed i forhold til andre fag, men skal også udgøre et selvstændigt felt for faglig udvikling, som man kan gå ud fra og komme tilbage til, og hvor der sker en faglig erfaringsbearbejdelse på tværs af de mange forskellige tværfaglige samarbejder, filosoffer kan indgå i, og hvor der sker en filosofisk dialog mellem filosoffer inden for og på tværs af de mange forskellige filosofiske traditioner.

Praksis er et kompliceret begreb, der kan bruges til at sætte skel og til at ophæve de samme skel. Hver funktion har sin klare berettigelse. Den pragmatiske morale er, at det må gælde om at fastholde en grænserelativisme, der er i stand til at skelne uden at udelukke sig fra at se den sammenhæng, der også altid er der. I praksis.

Litteratur:

- MacIntyre, Alasdair (1981): *After Virtue*, Notre Dame: Notre Dame University Press.
- MacIntyre, Alasdair (1993): “The Theses on Feuerbach: A Road Not Taken” i Carol C. Gould & Robert S. Cohen (red.), *Artifacts, Representations and Social Practice: Essays for Marx Wartofsky*, Kluwer, s. 277-90.
- Marx, Karl (1973, [1888]): “Tæser om Feuerbach” i *Marx-Engels: Udvalgte skrifter*, Bind II, København: Forlaget Tiden, s. 401-403.

